

Ювенальна юстиція в Україні

Поняття «ювенальна юстиція» походить від латинського «juvenālis» юнацький та «jūstitia» правосуддя. Ювенальна юстиція включає в себе профілактику підліткової злочинності та соціально-психологічну реабілітацію неповнолітніх, які вчинили злочин (у тому числі засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі), так і неповнолітніх жертв злочинів.

Ювенальна юстиція направлена на роботу із двома категоріями дітей – це діти-правопорушники та діти, які опинились у складній життєвій ситуації (сироти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні, свідки та жертви злочинів тощо).

Свого найбільшого розвитку ювенальна юстиція набула в XIX–XX століттях у найрозвинутіших країнах Європи та Америки. Звичайно, такий історичний досвід у розвитку ювенальної юстиції не був випадковим. Серйозним імпульсом, після якого чітко стало зрозумілим, що без спеціального правосуддя для неповнолітніх правопорушників боротьба з дитячою та підлітковою злочинністю приречена на невдачу, стало масштабне зростання злочинності в кінці XIX ст. Саме в цей час Європа та Америка були переповнені гуртами юних бродяг і правопорушників. Перший суд у справах неповнолітніх був створений в Австралії в 1890 р., потім у Канаді в 1894 р., у США в 1899 р..

Дивлячись на історичний досвід формування ювенальної юстиції, можна сказати, що ця проблема для сучасного суспільства не є новою. Проте, деякі науковці з цим не погоджуються. Так, Р. Максудов вважає, що інститут ювенальної юстиції почав розвиватися лише в XIX ст.

Інститут ювенальної юстиції порушує одну із найважливіших проблем суспільства – проблему захисту прав та інтересів дітей шляхом створення особливого (спеціального) порядку судочинства стосовно неповнолітніх.

У проекті Концепції розвитку ювенальної юстиції, яка була розроблена у 2005 р. робочою групою у складі представників Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України та низки громадських організацій, були виділені наступні принципи ювенальної юстиції:

- 1) орієнтованість переважно на відновну, примирну, охоронну, а також реабілітаційну функції (а не карне переслідування та покарання);
- 2) соціальна насиченість;
- 3) індивідуалізація судового процесу.

Одним із основних принципів Концепції є положення, відповідно до якого реформування системи правосуддя України має здійснюватися в напрямі зміни способу реагування на правопорушення неповнолітніх від карального до відновлювального, реабілітаційного, охоронного. У цьому полягає принципова відмінність ювенального правосуддя від сучасного “дорослого” правосуддя. Реалізація Концепції в Україні повинна була відбуватися протягом 2009–2014 рр.

Тобто, Ювенальна юстиція ставить завдання переходу від карального до виховного, відновного правосуддя щодо дитини. Це означає, що за крадіжку цінної речі 14-річний підліток не буде ув'язненим на 4-6 років і навіть не отримає умовного терміну, а по відношенню до нього буде застосована система виховних, відновних методик.

У світовій практиці встановлено, що суддя, який засудив дорослого злочинця, не може судити неповнолітнього. Проте в Україні, відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення один і той же самий суддя розглядає справи і дітей, і дорослих.

За визначенням, наданим Тоні Маршалом, відновне правосуддя – це процес, під час якого всі сторони-учасники конкретного правопорушення зустрічаються для колективного вирішення питання: що робити з наслідками правопорушення та їх впливом на майбутнє.

Питання запровадження ювенальної юстиції та відновного правосуддя для України є дуже актуальним, оскільки стан підліткової злочинності в державі викликає глибоку занепокоєність та зумовлює необхідність пошуку нових засобів її попередження. Сьогодні дана проблема є недостатньо висвітлена засобами масової інформації, зокрема, залишаються актуальними питання алгоритму роботи ювенальної юстиції.

Можливість створення в Україні ювенальної юстиції викликала багато суперечок. До словосполучення «ювенальна юстиція» після входження його у вжиток після 2009р. люди ставились із застереженням. Відтак, у новому Кримінально-процесуальному кодексі, в якому затверджені головні механізми ювенальної юстиції, замість цього словосполучення вживається «кримінальна юстиція щодо неповнолітніх.»

Чимало громадян розцінили ювенальну юстицію як безцеремонне втручання у родинні справи, можливість увійти в будь-який дім без спеціального ордеру, право «вилучити» дитину із сім'ї, наділення практично безмежною владою тих чиновників, які будуть вершити долі сімей громадян України. Ювенальна юстиція розцінена пересічними громадянами як безкарність підлітків, безправність їхніх батьків та покірність перед державою через страх більше не побачити свою дитину.

Інформацію про сім'ю отримати насправді дуже легко. Її вже збирають психологи в школах під виглядом невинного анкетування, стали частими відвідування сімей з дітьми соціальними працівниками, які також просять заповнити анкети. Чи правомірними є такі дії?

12.10.2012 року Міністерство соціальної політики надало відповідь, із якої витікає, що соціальні працівники мають право перевіряти умови проживання громадян лише за їх згодою і лише у тому випадку, якщо такі громадяни звернулись за наданням їм соціальної допомоги. Громадяни мають право відмовити у наданні згоди на збір та обробку персональних даних згідно із Законом України «Про захист персональних персональних даних».

Слід зазначити, що міністерство також надало однозначну відповідь про те, що недопуск соціального працівника у житлове приміщення

громадянина не може бути підставою для припинення надання соціальної допомоги такому громадянину (або родині).

Стаття 19 Конституції України передбачає, що ніхто не зобов'язаний робити те, що не передбачено чинним законодавством України, а органи державної влади та їх посадові особи повинні діяти лише у межах та у спосіб, що передбачені законом.

Отже, оскільки жодний нормативно-правовий акт не передбачає обов'язку громадянина допустити перевіряючих у своє житлове приміщення або надавати йому певні відомості чи документи, то вимоги перевіряючі щодо допуску у житло громадян є незаконними.

Стаття 30 Конституції України гарантує принцип недоторканості житла, відповідно до якого примусове, тобто без вільної згоди громадянина, проникнення до житлового приміщення можливо лише за наявності рішення суду або, у невідкладних випадках (рятування життя, майна, переслідування злочинця) – у спеціально передбаченому порядку.

Стаття 32 Конституції України встановлює, що ніхто не може зазнавати втручання у його особисте і сімейне життя, не допускається збір, використання, та поширення інформації про особу без її згоди. Звуження прав і свобод особи відповідно до статті 22 Конституції України не допускається, у тому числі і шляхом прийняття нових законів.

Отже, відповіді міністерства конкретизують:

- недопуск до житла перевіряючих не може бути підставою для відмови у наданні соціальної допомоги;

- перевірки умов проживання батьків та дітей можливі лише щодо тих родин, які перебувають на обліку як такі, що знаходяться у складних життєвих обставинах або якщо поступило повідомлення про те, що дитина залишилась без батьківського піклування;

- без згоди особи не можна збирати інформацію про неї.

У інших випадках повноваження щодо перевірки умов проживання родин відсутні у будь-яких органів та посадових осіб, у тому числі служб у справах дітей та соціальних працівників.

Відповідь міністерства можна використовувати для роз'яснення соціальним працівникам, співробітникам служби у справах дітей та іншим особам права на відмову громадянина від надання їм доступу у помешкання, яке займає громадянин та права на відмову у наданні інформації про себе та свою сім'ю.

Право перевірки умов проживання громадян з боку соціальних працівників є законним у наступних випадках:

- перевірка достовірності даних, поданих для отримання соціальної допомоги, яка вже врегульована чинним законодавством, а саме – статтею 21 Закону України «Про державну допомогу сім'ям із дітьми». Стаття надає право органам, що призначають таку допомогу, перевіряти достовірність виданих для отримання такої допомоги документів. Тоді, як право перевіряти умови проживання дітей або родини в цілому взагалі чинним законодавством на рівні закону не передбачено. Таким чином, соціальний

працівник може мати право перевіряти достовірність поданих громадянином даних для отримання соціальної допомоги лише на підприємствах, в установах та організаціях, що видали громадянину певні документи, а право перевіряти самого громадянина (фізичну особу), його помешкання та вимагати у нього певні відомості у соціального працівника відсутні взагалі;

- відвідування житлових приміщень громадян міністерство вважає законним відносно сімей, які знаходяться на обліку в якості таких, що перебувають у складних життєвих обставинах. У цьому випадку повноваження по перевірці умов проживання у сім'ях, на думку міністерства, ґрунтуються на статті 11 Закону України «Про соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю»;

- служба у справах дітей має право перевіряти умови проживання у сім'ях за умови надходження повідомлення про те, що дитина залишилась без батьківського піклування. У цьому випадку повноваження перевіряючих ґрунтуються на п. 6 постанови Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини».

Мабуть, ніхто не заперечуватиме, що державне втручання є необхідним і тоді, коли має місце насильство у сім'ї, особливо стосовно дітей. Хоча в Україні відсутня повноцінна система ювенальної юстиції, норми й практика втручання до сімейних справ, у тому числі позбавлення батьківських прав, існують не один рік.

Зокрема, згідно із статтею 164 Сімейного кодексу України батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, якщо вони:

- 1) не забрали дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли стосовно неї батьківського піклування;

- 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини;

- 3) жорстоко поведуться з дитиною;

- 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;

- 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;

- 6) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Як бачимо, батьків не можна позбавити прав на дитину з економічних причин, навіть у разі, коли нестатки сім'ї призводять до недостатнього харчування, відсутності одягу за сезоном, антисанітарних умов проживання дитини. За стандартами Всесвітньої організації охорони здоров'я це мало б трактуватися як жорстоке поводження, але з позицій національного права й Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод така ситуація не є підставою для позбавлення батьківських прав.

Щорічно процедура позбавлення батьківських прав в Україні застосовується приблизно до 17 тисяч осіб, хоча до цього заходу захисту прав дитини суди вдаються у крайньому разі. До того ж зазначмо, що

позбавлення батьківських прав – це компетенція загальних судів і до ювенальної юстиції жодного стосунку не має.

Як зазначає Уповноважений Президента України з прав дитини Юрій Павленко, ювенальна юстиція жодним чином не стосується Сімейного кодексу та внутрішньо-сімейних конфліктів. «Вона не стосується процедур, пов'язаних з позбавленням батьківських прав, за винятком тих статей, коли батьками вчинений злочин чи насильство по відношенню до дитини, тобто коли дитина стає жертвою злочину», - зазначив він. Близько половини статей Конвенції ООН про права дитини безпосередньо стосуються відповідальності держави за збереження сім'ї для дитини, в першу чергу, біологічної, а в разі втрати рідних тата і мами – забезпечення умов сімейного виховання.

По своїй суті, наголосив Юрій Павленко, ювенальна юстиція стосується лише двох категорій дітей: дітей, які вчинили правопорушення, є жертвами або свідками злочину і дітей, які уже позбавлені батьківського піклування.

Отже, без рішення суду особа вправі не допустити у своє житлове приміщення будь-яких осіб, які бажають провести огляд її приміщення або поспілкуватись. При виникненні напружених ситуацій – погроз з боку співробітників «захисту» дитини слід користуватись засобами аудіо-та відеозапису, фіксувати будь-які їх дії та вимоги і негайно звертатись за правовою допомогою до юриста.

Посилання:

<http://www.viche.info/journal/2126/>

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80>.

<http://www.president.gov.ua/news/24129.html>

<http://www.pohlyad.com/zhyttya/n/5313>

http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F

<http://www.privivok.net.ua/node/631>

<http://sd.net.ua/2012/07/12/yuvenalnaya-yusticiya-i-ukraina.html>

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/69F43B16511091D2C325701A001DCD>